

СЪЗДАВАНЕ НА ТРАНСГРАНИЧЕН ПАРК "РОДОПИ" – ОПАЗВАНЕ НА ПРИРОДНИТЕ РЕСУРСИ И УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ НА ТУРИЗМА

Д. Алексова

FORMATION OF A CROSS-BORDER PARK "RHODOPE" – PROTECTION OF NATURAL RESOURCES AND SUSTAINABLE TOURISM DEVELOPMENT

D. Alexova

Abstract: The survey covers the territory of Greek and Bulgarian part of Rhodope Mountains with a huge concentration of protected areas, storing a number of significant relict, endemic, rare and endangered species areas, characterized by considerable diversity of landscapes and ecosystems, including virgin forests. An analysis of natural resources and cultural heritage, opportunities and threats for sustainable tourism development has been made. A proposal for a cross-border park "Rhodope", situated in the territory of Bulgaria and Greece, has been submitted, based on studies of best European practices. The study highlights the necessity of operation of the management units in each country, based on the general principles of cooperation in planning and management, monitoring and implementation of common projects. The parties concerned in the project have been studied and also the advantages and limitations of establishing a cross-border protected area; its importance for the both countries for conservation of the biodiversity, landscape and ecosystems, to attract visitors and generate best brands.

Keywords: cross-border park, protected areas, sustainable development, natural resources, biodiversity, ecosystems

Родопският масив е разположен в централната част на Балканския полуостров, на територията на Южна България и Северна Гърция. Планината заема площ от 18 000 км², от които 18% съставляват част от гръцките провинции Македония и Тракия. На север Родопите достигат до р. Марица. На запад границата им с Рила минава по долината на р. Яденица, през Юндола и Аврамовата седловина, долината на р. Дрещенец и продължава по долината на р. Места, която ги отделя от Пирин. Морфографски те се разделят на две големи части – Западни и Източни Родопи. Границата между тях минава по р. Каялийка, седловината Китка, долината на р. Боровица, източните склонове на рида Жълти дял и достига седловината Три камъка югозападно от Златоград. [1]

Геоморфоложкото развитие на Родопите е довело до формирането на редица атрактивни за туризъм планински ридове и вериги, разделени от дълбоки долини. Двете части на планината се различават значително по геоморфоложките си характеристики – Западните Родопи са много по-високи със средна надморска височина 1098 м, докато Източните Родопи са по-скоро хълмисти със средна надморска височина 329 м. Силното

издигане на Родопите е довело до формирането на много дълбоки долини, като ждрелата на Триградска, Буйновска и Мугленска река, долините на Широколъшка, Манастирска, Белишка, Давидковска река, р. Боровица. Разнообразният скален състав е предпоставка за формирането на различни природни феномени – дълбоки ждрела, пещери, естествени мостове и извори в карстовите области; "кули", "гъби" и пирамиди в туфите в Източни Родопи; риолитите близо до Перелик и на Чернатица и др. [8]

Предпоставки за развитие на туризма са благоприятните климатични условия, водни ресурси и биологично разнообразие. Климатът на Западни Родопи е мек планински, с малки вариации в различните части, докато на Източните е с по-силно Средиземноморско влияние. Тук се пресичат три биогеографски района – средиземноморски, централноевропейски и азиатски, което обуславя високата степен на видово разнообразие. Представени са голям брой реликтни, ендемични, редки и защитени видове. Западнородопската подобласт се отличава с високо многообразие на ландшафта и микроклимата, и съдържа значителен брой екосистеми, вариращи от

езера, блата, торфища, реки и крайречна растителност до високопланински екосистеми с висока степен на свързаност и естественост, в това число девствени и стари гори, запазили характеристиките на първичните гори, покривали Евразия след края на последния ледников период преди около 12 000 години. Всички видове европейски горски екосистеми се срещат в Родопите – от бореалните иглолистни видове до вечнозелените склерофилни растения от средиземноморски тип. Брезата (*Betula pendula*) и елата (*Picea abies*) се намират тук в най-южната част на ареала си, като формират единствените такива гори в Гърция. Присъствието на кафявата мечка (*Ursus arctos*), вълка (*Canis lupus*), видрата (*Lutra lutra*), дивата коза (*Rupicapra rupicapra*), дивата котка (*Felis sylvestris*), глухарата (*Tetrao urogallus*) и лещарката (*Bonasa bonasia*) представляват туристически интерес и същевременно имат голяма екологична стойност, правеща родопския район уникален. [8]

Родопите имат много висок потенциал за развитието на културен туризъм, обусловен от една страна от историческото наследство от цивилизациите, съществували на тази територия, и от друга от добре запазените местни традиции и фолклорни фестивали.

Следи от праисторическо време са установени на няколко места – в местностите Кремените и Кастракли (Палеолит), пещерата Топчика (рисуци на праисторически хора). В началото на I в. пр. н.е. траките са построили много крепости и светилища – напр. крепостта при Вишеград, скалните ниши в долината на р. Арда, множество гробници, свещения град Перперикон. От времето на Римската империя са останали добре запазени Кемеровия мост на Девинска река, изворът на нимфите до с. Къснаково, римската вила Армира до Ивайловград, стари римски пътища по някои ридове. От Средновековието са запазени много крепости и кули, напр. Асеновата крепост над Асеновград, крепостта Аетос над Смолян, крепостите Устра (до с. Устра), Цепина (до Велинград).

През последните два века много църкви, училища и къщи са построени на много места в Родопите, предоставящи възможности за развитието на културен туризъм (Широка лъка, Ковачевица, Лещен, Върбово, Косово, етнографския музей в Смолян, етнографския комплекс в Златоград, Агушевите конаци в Могилица и др.).

Културното наследство е един от сериозните потенциали на региона – тук се намират около 700 паметника, като тяхната гъстота на териториите на областите Смолян, Кърджали и Пазарджик е най-голяма. Паметниците на културата от национално значение са предимно църкви и манастири, сгради с архитектурна стойност – родопски конаци, родопска къща; скални гробници – стари и действащи, могили и могилни некрополи, скални светилища, скални ниши. Съхранени са редица занаяти, местни традиции, обичаи и празници (“Песпонеделник” в Широка лъка, Празник на млякото и Празник на боба в Смилян, Предой, Адерлез, и др.).[8]

Изобилието на природни ресурси и многообразното културно-историческо наследство предопределят развитието на алтернативен туризъм в Родопите, в това число селски, културен, религиозен, приключенски и екстремен, екотуризъм и пр.

Липсата на традиции в туризма, професионално обучени кадри, ясна визия и стратегия за устойчиво развитие пораждат опасности и заплахи за природните ресурси. Неконтролираните посещения на туристите в територии с много богато биоразнообразие имат негативни последици. Посещенията на Триградското ждрело с транспортни средства например, водят до влошаване състоянието на растителното разнообразие край шосето. Ниско е нивото на образованост и природосъобразно поведение на туристите, туроператорите и местното население по отношение на опазването на природната среда. Липва природозащитна информация в най-посещаваните територии с богато биоразнообразие и характерен ландшафт. Ролята на биоразнообразието за местното развитие не се разбира от местното население. В повечето случаи

извличането на бърза печалба от преексплоатиране на природните ресурси се предпочита пред устойчивото им използване. Освен това е практика реализирането на инфраструктурни проекти без направата на предварителна обективна оценка на въздействието върху околната среда.

Според прогнози в научи изследвания на различни организации, ако до 10 години не се предприемат адекватни мерки за опазване на биоразнообразието, консервационното значение на Родопите ще намалее толкова съществено, че едва ли някога ще може да бъде възстановено. Водното строителството и пресушаването на стоящи водоеми, замърсяването на водите от промишлеността, мините и селищата, залесяването с нетипични за района и за съответните височинни пояси дървесни видове, мините и кариерите, както и сукцесията на горите в изоставените работни земи и изораването на ливадите, са заплахи, които понякога фатално увреждат, няколко типа хабитати. Пътищата фрагментират местообитанията на видовете и техните популации, а туристическото строителство унищожават хабитати и довежда до струпвания на човешки маси, най-често в запазена природна среда във високите части на планината. [11]

Нарастването на тези заплахи през последните години налага да се предприемат конкретни мерки за преодоляването им, включващи: експертна оценка на рекреационния капацитет на всички територии, в които се развива туризъм; разработване на ефективна система за мониторинг на биоразнообразието в съответните територии; ефективен контрол върху броя на посетителите в териториите с богато биоразнообразие, обективна оценка на потенциалното човешко въздействие върху природната среда при реализирането на инфраструктурни проекти, включващи представители на всички заинтересовани страни; повишаване на информираността на населението по въпроси, засягащи опазването на природата и природозащитно обучение, обясняване на значението на биоразнообразието за местно устойчиво развитие. [9]

Прилагането на тези мерки в практиката е трудно осъществимо, поради липсата на специален статут на Родопския масив. Все по-сериозни проблеми и заплахи представляват изсичането на старите гори, горските пожари, незначителната площ на защитените територии (ЗТ) и липсата на просторни ЗТ – природни и национални паркове. През последните няколко години са изготвени предложения за обявяване на природни паркове на територията на отделни части от Родопите - ПП “Западни Родопи”, ПП “Източни Родопи”, ПП “Преспан-Добростан”, но нито едно предложение не е одобрено от държавните институции.

Според Националната Стратегия за Опазване на Биологичното Разнообразие на България (1994), Родопите са поставени на престижното четвърто място по приоритет веднага след трите съществуващи национални парка. Предвид местоположението и цялостта на Родопския масив от двете страни на българо-гръцката граница, успешен подход за опазване на биоразнообразието им и развитие на устойчиви форми на алтернативен туризъм, ще бъде създаването на международно прилежаща (трансгранична) защитена територия.

Трансграничните паркове заемат 28% от общата световна площ на защитените територии. Тази цифра показва важността на въпроса за трансграничните екосистеми и необходимостта от междудържавно сътрудничество в това отношение. Редица международни организации наблягат на необходимостта от междудържавно сътрудничество за създаване, управление и поддържане на трансгранични защитени територии. Европейската агенция за околна среда е създавала списък от 24 трансгранични територии от особена важност за опазване на природата. Две от тези територии са разположени на гръцката граница: Преспанските езера и Родопите, в това число делтата на река Места.

В Европа има редица трансгранични защитени територии със статуса на национални паркове. Типични примери са парковете по френско-италианската граница: Льо Меркантур (Франция) – Алпи Маритими

(Италия); Ла Ваноя (Франция) – Гран Парадизо (Италия), както и по френско-испанската граница: Пиренеи (Франция) – Ордеса (Испания). Създаването на подобен трансграничен национален парк в областта на Преспанските езера е първата подобна инициатива предприета от Гърция.

Необходимостта от създаване на трансграничен парк в Родопите се обуславя от редица фактори: опазване на природата, културните и историческите ценности и тяхната защита; привличане на международни природозащитни и финансиращи организации; осъществяване на мониторинг и контрол, както от българска, така и от гръцка страна; възстановяване на изчезнали видове, поддържане на видове и местообитания, разширяване на възможностите за отдих и почивка; създаване на нови туристически продукти, реклама и туристическа информация; създаване на туристическа и рекреационна инфраструктура; опазването и възстановяването на горите, въздуха, животинските видове; осигуряване на поминък, препитание, намаляването на безработицата; подпомагане провеждането на местни празници; подпомагане ремонта и поддържането на църкви и манастири; подпомагане предлагането на продукти от местните занаяти; поощряване развитието на нови културни празници. [2]

През 2000 г. Сдружение „Природа на заем“ изготвя проект „Предложение за трансграничен парк в Южна България и Северна Гърция“, известен с краткото наименование „Парк Родопи“. Целта е проектът да бъде завършен в началото на 2002 г. и да се постави началото на унифициран регионален подход на управление на цялостна биогеографска област, разделена изкуствено от държавна граница, каквато в случая е територията на Родопите. В разширения си вариант изследваната територия обхваща 22 общини в България и 6 префектури, плюс две комуни в Гърция. Тя заема приблизително 9 000 км², от които 6 600 са в България, а 2 400 км² в Гърция, главно в префектура Драма. [10]

Геоморфологията и историята на региона са допринесли за изолацията на отделни части от Родопите в Република Гърция. Тамашното местно население е било подменено през 1921-1923 г. с гърци от Черноморието в изпълнение на Лозанския договор. По време на гръцката гражданска война (1944-1949 г.) полуномадските овчари, принадлежащи към малцинството на каракачаните са били екстрадирани от областта. В отсъствието на пасящи стада и при липсата на традиционното палене на пасищата, гръцката част на изследваната територия скоро след това се е оказала покрита с гъсти гори. Общото население в сравнение с българската част е много малко – само 3 500 души, с изключително ниска плътност от 1.5 жители на км², при средна стойност за Гърция от 76 жители на км².

В българската част от изследваната територия съществуват общо 14 резервата и поддържани резервата, с обща площ 9146.7 ха (Таблица 1), както и редица защитени местности и природни забележителности. Общо 6 територии са включени в европейската мрежа НАТУРА 2000, две от които по силата на Директива 92/43/ЕЕС за Запазване на природните местообитания и на дивата флора и фауна и четири по Директива 79/409/ЕЕС за Опазване на дивите птици (Таблица 2). [10]

В гръцкия сектор две места са обявени за природни монументи (Таблица 3), а други 5 територии са включени в европейската мрежа НАТУРА 2000 по силата на Директива 92/43/ЕЕС за Запазване на природните местообитания и на дивата флора и фауна 92/43/ЕЕС: Планина Хайду и заобикалящите я височини в това число природен монумент („Букова гора Цичла-Хайду“); Горски масив Фрактос (включително природен монумент „Девствена гора Фрактос“); Симида; Елатия; гора Цичла-Хайду, Девствена гора Фрактос, Хълмове Фалакро (Таблица 4).

Таблица 1. Резервати и поддържани резервати в българската част на Западни Родопи

ТИП	ИМЕ	ПЛОЩ (ха)	ГОДИНА НА ОБЯВЯВАНЕ
РЕЗЕРВАТ	Беглика (Васил Коларов)	1463,1	1960
	Червената стена (КОРИНЕ сайт: F00004501)	3029	1956
	Кастраклий	124	1968
	Дупката	1210,4	1956
	Казаните	161	1968
	Купена (КОРИНЕ сайт: F00003900)	1761,1	1961
	Мантарица	1069,2	1968
	Сосковчето	177,5	1968
ПОДДЪРЖАН РЕЗЕРВАТ	Амзово	0,3	1999
	Изгорялото гюне (Хвойната)	32	1956
	Конски дол (Казана)	32	1941
	Момчиловски дол	31,1	1999
	Шабаница (Старата Гора)	23	1956
	Тъмната гора	33	1962
	ОБЩА ПЛОЩ :	9146.7	

Таблица 2. Защитени зони, включени в Натура 2000, в българската част на Западни Родопи

Идентификационен код	Наименование на зоната	В съответствие с коя Директива на ЕС е определена	Решение на Министерски съвет
BG0001030	Родопи - Западни	Директива 92/43/ЕЕС за Хабитатите	РМС 611 от 16.10.2007
BG0001031	Родопи - Средни	Директива 92/43/ЕЕС за Хабитатите	РМС 611 от 16.10.2007
BG0002063	Западни Родопи	Директива 79/409/ЕЕС за Птиците	РМС № 122 от 02 март 2007 г.
BG0002073	Добростан	Директива 79/409/ЕЕС за Птиците	РМС №802 от 04.12.2007г
BG0002105	Персенк	Директива 79/409/ЕЕС за Птиците	РМС № 122 от 02 март 2007 г.
BG0002113	Триград-Мурсалица	Директива 79/409/ЕЕС за Птиците	РМС №802 от 04.12.2007г

Таблица 3. Природни монументи в гръцката част на Западни Родопи

ЗАЩИТЕНА ТЕРИТОРИЯ	КАТЕГОРИЯ	ПЛОЩ (ха)
Букова гора Цичла-Хайду	Природен монумент	18
Девствена гора Фрактос, Централни Родопи	Природен монумент	550

Таблица 4. Защитени зони, включени в Натура 2000, в гръцката част на Западни Родопи

НАИМЕНОВАНИЕ	Идентификационен код	ПЛОЩ (ха)
1. Планина Хайду и заобикалящите я височини (в това число природен монумент "Букова гора Цичла-Хайду")	GR1120003	3 209
2. Горски масив Фрактос (включително природен монумент "Девствена гора Фрактос")	GR1140001	1 080
3. Симида	GR1140002	7 233
4. Елатия	GR1140003	6 982
5. Хълмове Фалакро	GR1140004	10 560

Ограничената площ на защитените територии в гръцката и в българската част на Родопите, както и липсата на съответствие между природозащитния им статус, води до отсъствие на единна система на управление на териториите от двете страни на границата. Оптимално решение ще бъде "Парк Родопи" да се състои от две отделни, но прилежащи през границата територии, защитени всяка на национално ниво – едната в Гърция, а другата в България. Всяка от тези две защитени територии следва да се управлява от независимо национално управленско тяло, като се определи съответствието на защитените територии в двете страни, съобразно класификацията на Международния Съюз за Защита на Природата (Таблица 5). Работата на двете управленски тела във всяка от страните е необходимо да бъде базирана на общи принципи, с коопериране в планирането и управлението и изпълнение на общи проекти. [10]

Таблица 5. Категории на защита в България и Гърция и тяхното съответствие с категориите по класификацията на Международния Съюз за Защита на Природата (IUCN)

Категории на управление по IUCN	Категории защитени територии в Гърция	Категории защитени територии в България
<u>Категория I а</u> Строг Природен Резерват Защитена територия управлявана главно за научни цели	<u>Категория 1</u> Територия на строга природозащита	<u>Категория 1</u> Биосферен резерват
<u>Категория I б</u> Територия за дива флора и фауна Защитена територия управлявана главно за запазване на биоразнообразието	<u>Категория 2</u> Територия на природозащита Според целите на защитата такава територия може да има и по-конкретно обозначение	Категория 1 Резерват
<u>Категория II</u> Национален парк Защитена територия управлявана главно за опазване на екосистемите, отдих и туризъм	<u>Категория 3</u> Национален парк Може да включва: Територии на строга природозащита (1) Територия на природозащита (2)	<u>Категория 2</u> Национален парк
<u>Категория III</u> Природна забележителност Защитена територия управлявана главно за опазване на специфични природни дадености	<u>Категория 4</u> Защитена природна формация	<u>Категория 3</u> Природна забележителност
<u>Категория IV</u> Територия за управление на видове и местообитания: Защитена територия управлявана главно за природозащита чрез поддържаща намеса	Липсва съответствие	<u>Категория 4</u> Поддържан резерват
<u>Категория V</u> Защитен морски или сухоземен ландшафт: Защитена територия управлявана главно за защита на ландшафта, туризъм и отдих	<u>Категория 4</u> Защитен ландшафт и Защитени ландшафтни елементи Защитеният ландшафт може да придобива конкретни обозначения, като: "естетична гора", "див пейзаж", "земенделски пейзаж" или "индустриален пейзаж"	<u>Категория 5</u> Природен парк
<u>Категория VI</u> Защитена територия с управление на ресурсите: Защитена територия управлявана главно за устойчиво ползване на природните екосистеми	<u>Категория 5</u> Територия за еко-съобразно развитие Може да включва: Територии на строга природозащита (1) Територия на природозащита (2)	<u>Категория 6</u> Липсва съответствие (Защитените местности и Природни забележителности)

Целите на управление на Парк „Родопи“, съобразно европейските практики и националното законодателство, следва да се концентрират върху опазване на биологичното разнообразие, развитие на образователни и научни дейности, устойчиво ползване на възобновимите природни ресурси, запазване на традиционният поминък и не на последно място развитие на рекреацията и туризма.

Дейностите, режимите и ограниченията в бъдещия парк следва да бъдат синхронизирани с добри европейски практики, като например Татренски национален парк, намиращ се на територията на Словакия и Полша, в Западните Карпати. Характерно за организацията на управление на този парк е стремежът за разделяне на природозащитната дейност от дейностите, свързани със ски спортове. Посетителските информационни центрове на парка са специфични, тъй като са свързани с информация и за големия планински курорт Закопане. Във всеки един от тях може да се намери обстойна информация за историята на парка, неговото зонироване, мерките по охраната и възстановяването на природата. Центровете разполагат с подробни карти и с материали, свързани с дългогодишни проучвания на парка, а служителите са специалисти в областта на екологията и ландшафта, което позволява с особена комплексност да се поднася информация за парка и курорта.

Създаването на трансграничен парк с подобен мащаб ще доведе, както до редица позитивни резултати, така и до известно негативно въздействие. Очакваните позитивни резултати са свързани най-вече с:

- ползи за биоразнообразието (обстойно изследване и описание, почистване и опазване на района, свързване на защитените територии с околните зони);
- конкретни ползи за населението (привличане на инвестиции);
- изграждане на ефективна паркова администрация, която да подпомогне спирането на ограбването и унищожаването “на планината” и намаляване на нарушенията;

- възстановяване и подобряване на екологичното равновесие и опазване на биологичното разнообразие;
- запазване и възстановяване на горите – залесяване на обезлесените (сеч, пожари) и създаване на нови горски масиви;
- подобряване на “имиджа” на региона;
- създаване на условия за инвестиции и развитие на среден и дребен частен бизнес;
- разкриване на нови работни места и доходи за населението;
- възможности за временна заетост, както по време на реализацията на проекта, така и за поддръжка и охрана на защитените територии;
- поддръжка на съществуващата и изграждане на нова социална и икономическа инфраструктура, придаване на по-привлекателен и атрактивен вид на региона;
- по-голям поток туристи, на база разнообразни форми на алтернативен туризъм;
- развитие на нови, алтернативни дейности, развитие на природоопазващи практики на използване и управление в селското и горското стопанство, производство на екологична продукция.

Не бива да се пренебрегва негативното въздействие от създаването на парка. То ще бъде свързано най-вече с налагането на някои забрани и ограничения, включително: забрана на някои дейности (дърводобив, лов, риболов) в защитените територии; ограничаване и упадък на традиционни и настоящи дейности (промишленост, горска и стопанска дейност) и свързаната с това загуба на работни места и увеличаване на безработицата; спиране на големи инфраструктурни проекти, загуба на самостоятелността при вземане на решения. Трудности произтичат и от интересите на различните заинтересовани страни, в т.ч. общински администрации, регионални и местни неправителствени организации, местни общности, заетите в дребния и среден частен бизнес, туристи, природолюбители, гости в региона, часни собственици

на земеделски земи и горски фонд, академични и изследователски институции, дърводобивни, дървопреработващи фирми, рудодобивни предприятия и предприятия от тежката промишленост и др. Често между тях има противоречие на интереси и конфликти, за преодоляването на които трябва да се търсят ефективни механизми.

Трансгранично сътрудничество между България и Гърция, устойчивото ползване на природните ресурси и регионалният подход е пътя, по който ще се развива региона. В тази насока са съсредоточени дейностите на месни организации, посредством реализиране на трансгранични микропроекти. Вече е изграден първият мащабен трансграничен маршрут, целящ да допринесе за устойчивото развитие на планински територии със съхранен ландшафт, уникални природни и антропогенни ресурси и богато биологично разнообразие. Проектът е по Програма ФАР – Трансгранично сътрудничество „Биоразнообразието в Родопите – предпоставка за създаването на нови туристически продукти“. Проектът е на стойност 285 473 евро, изпълнен от Регионална туристическа организация „Родопи“, в партньорство с Община Чепеларе, Община Смолян, Съвет по туризъм – Рудозем, Местен съвет по туризъм – с. Моголища, Съюз на

хотелиерите, ресторантьорите и търговците – Чепеларе, а от гръцка страна – Съюз на местните власти в префектура Ксанти. Територията, на която са изпълнени дейностите по проекта включва части от три български общини: Чепеларе, Смолян и Рудозем и две гръцки префектури – Ксанти и Драма. Целта му е да създаде възможност за успешно предлагане на европейския пазар на нови туристически продукти въз основа на богатото биологично разнообразие на Средните Родопи. Безпрепятственото преминаване на туристите в Гърция ще се осъществи с отварянето на пътя Смолян – Арда – Паранести и влизането в Шенген. В перспектива е удължаването на маршрута до Пловдив, като по този начин ще се свърже Тракия с Егейско море. [7]

Обявяването на трансграничен парк ще допринесе за изграждане на международен имидж на защитена територия с уникална природа, популяризиране атрактивността на района, възможности за финансиране по трансгранични програми, привличане на по-широк кръг посетители, създаване на запазена марка, обмен на добри практики и опит между двете страни и с други трансгранични защитени територии.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бръмбаров, И. Родопи рекреационна територия – С., изд. Галик, 2001, 213 с.
2. Даскалов, К. Изследване „Хората и парковете“, Финален доклад, София, 2004, 79с.
3. Закон за защитените територии – ДВ, бр. 133 от 1998.
4. Национален план за опазване на биологичното разнообразие – МОСВ, София, 2000.
5. Националната стратегия за опазване на биологичното разнообразие, София, 1994, 112 с.
6. Правилник за условията и реда за дейностите по поддържане и възстановяване, туристически дейности, охрана и

контрол в горите, земите и водните площи в защитените територии изключителна държавна собственост – ДВ, 49 от 2005 г.

7. Проект „Биоразнообразието в Родопите – предпоставка за създаването на нови туристически продукти“. ПРОГРАМА ФАР 2005/017-454.03.03.02–17. В: Доклад на РТА «Родопи» за Заключителна пресконференция, Смолян, 2008.

8. Проект “Изследване върху опазването на биоразнообразието и устойчивия туризъм в Българските Родопи”, финален отчет, 2005, 29 с.

9. Проект “Опазване на глобално значимото биоразнообразие в ландшафта на Родопите – България” Американска агенция за международно развитие, София, 156 с.

10. Проект „Разработка за трансграничен парк в Родопите“, резюме на крайния отчет, Сдружение Природа на заем, Атина-София, 2002

11. Проучвания на посетителския поток по поръчка на Асоциация на парковете в България с материали, изследвания и

разработки на Евробарометър, Медиана, НЦИОМ, НСИ, ДУГ, Проект “Родопи”, Институт за анализи и оценки в туризма и др.

12. Регионален план за действие за екотуризм – Екорегиян Западни Родопи.

Десислава Алексова

Докторант

СУ „Св. Климент Охридски“

Геолого-географски факултет

Катедра „География на туризма“

e-mail: desi_alexova@abv.bg

Dessislava Alexova

PhD student

Sofia University “St. Kliment Ohridski”

Faculty of Geology and Geography

Department of Geography of Tourism

e-mail: desi_alexova@abv.bg